

Кадол О.М.

Криворізький національний університет

ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ АНТИНІМЕЦЬКОЇ КАМПАНІЇ ЧАСІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА РАДЯНСЬКОГО КЕРІВНИЦТВА

У даній розробці пропонується здійснити порівняльний аналіз воєнної політики керівництва Російської імперії та Радянського Союзу щодо етнічних німців. Методологія дослідження спирається на принципи історизму, науковості, авторської об'єктивності, а також на використання загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Наукова новизна полягає в порівнянні проблем націоналізму, ідеології, військової, національної та соціально-економічної політики, пов'язаних із «німецьким питанням» в часи Російської імперії (1914–1917 рр.) та Радянського Союзу. Порівняльний аналіз воєнної політики Російської імперії та СРСР дає змогу стверджувати, що в надзвичайних умовах (війна, окупація, політика тотальної уніфікації некорінних народів) правляча влада тяжіє до практики використання етнічного образу ворога. Національне питання в якості відношення суспільства до іноетнічного населення під час катастроф національного масштабу виступає барометром наявності чи, навпаки, відсутності соціальної гармонії у країні.

Ключові слова: *антинімецька кампанія, політичні гоніння, концепція, політика, порівняльний аналіз*

Постановка проблеми. Національне питання в якості відношення суспільства до іноетнічного населення під час катастроф національного масштабу виступає барометром наявності чи, навпаки, відсутності соціальної гармонії у країні. Вивчення «німецького питання» в імперській Росії під час Першої світової війни та в часи Другої світової війни дозволить проілюструвати дану тезу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення проблеми антинімецьких кампаній зробили дослідження Н. Венгер, О. Безносогої, С. Бобилевої, М. Костюка, М. Шевчука, Ю. Лаптева, М. Шевчук. Н. Венгер були проаналізовані передумови виникнення антинімецьких настроїв. Роботи М. Шевчук присвячені ідеї «мирного завоювання» німцями Півдня Росії в довоєнний період. Автор підтверджує тезу про спекулятивний характер антинімецької пропаганди. Етноконфесійні аспекти антинімецької кампанії порушує у своїх працях О. Безносого. Дослідниця показала неминучість зв'язку між конфесійною приналежністю, етнічною самоідентифікацією, проблемою співвідношення толерантності та лояльності в суспільстві з державно-церковною політикою, її впливом на етнонаціональні та релігійні процеси, що протікали на Півдні. Регіон південно-західних губерній представлений у вітчизняній історіографії ґрун-

товними дослідженнями М. Костюка. Вивчення етнорегіональних особливостей, властивих волинським німцям, проблема депортаційної політики в період війни знайшли своє відображення в ряді його робіт. У публікації Ю. Лаптева знайшла своє відображення доля німецького населення Криму в Першу світову війну. Історико-правовому аналізу статусу німецького населення, а також заходам щодо обмеження його майнових і цивільних прав у роки війни присвячено дисертаційні дослідження С.В. Петкова і С.В. Гаркавого. Основоположні постулати теорії націоналізму висвітлено в роботах Е. Сміта та Б. Андерсона. Застосувати дискурсивні практики націотворення й націоналізму змогли ряд дослідників. Так, О. Міллер (Росія), А. Каппелер (ФРН), М. фон Хаген (США), П. Холквіст (США), Е. Лор (США) відмовилися від моноетнічного русоцентристського погляду на Російську імперію як державу одного народу. Сучасний дискурс націоналізму з «німецького питання» репрезентований працями зарубіжних дослідників: Оболенської С. В та Хаген фон М [1, с. 175–199], [2, с. 385–405].

Постановка завдання. Пошук історичних паралелей між антинімецькими кампаніями, що мали місце у двох світових війнах, сподіваємося, дозволить проілюструвати неприпустимість колективних звинувачень у колабораціонізмові за

етнічною ознакою. Для вирішення поставленого завдання необхідно відповісти на питання «Чому царський та радянський режими, настільки різні, з однаковою завзятістю вдалися до етноциду німецького народу?».

Виклад основного матеріалу дослідження. Без сумніву, національне питання і міжетнічні відносини були, є і будуть ваговою складовою частиною суспільної свідомості. Проблема відновлення історичної справедливості по відношенню до народів, які постраждали за часи радянського тоталітаризму і особливо в роки воєнного лихоліття, посідає, без сумніву, одне з пріоритетних місць в історіописанні часів царизма та Другої світової Війни. Не обійшла увагу дослідників і трагічна доля етнічних німців.

Проте розгляд події Другої світової війни без урахування історичного генезису державної політики щодо фольксдойче ще недостатньо репрезентований у студіях, присвячених німцям України. Тому в даній розробці пропонується здійснити порівняльний аналіз воєнної політики керівництва Російської імперії та Радянського Союзу.

Теоретико-методологічну основу такого погляду на питання становить:

1. Сучасний дискурс націоналізму з «німецького питання», репрезентований працями зарубіжних дослідників.

2. Теорія фактологічної єдності Першої та Другої світової війни, що набуває все більшої популярності в сучасній історіографії.

Пошук історичних паралелей між антинімецькими кампаніями, що мали місце у двох світових війнах, сподіваємося, дозволить проілюструвати неприпустимість колективних звинувачень у колабораціонізмові за етнічною ознакою. Для вирішення поставленого завдання необхідно відповісти на питання «Чому царський та радянський режими, настільки різні, з однаковою завзятістю вдалися до етноциду німецького народу?» Адаже метаморфози радянської воєнної політики та ідеології засвідчили суттєве посилення великодержавного шовінізму на ґрунті російського націоналізму, використання, зокрема, ідеологічних штампів царської Росії.

Для себе я визначив кілька тематичних блоків такого дискурсу.

1. Витоки та ідеологія.
2. Оцінка довоєнної політики.
3. Суто воєнна політика.
4. І нарешті, робоча гіпотеза.

Зазначимо, що даний підхід не претендує на остаточне рішення проблеми і розглядається автором як варіант можливої дискусії.

Витоки та ідеологія. Посилення уваги з боку царату до німецького населення під час Першої світової війни було логічним продовженням дискусії з «німецького питання» кінця XIX – поч. XX ст. Німецькому етносу була притаманна специфічна західноєвропейська ментальність. Надія на русифікацію німецьких поселенців не виправдалася. Наявність у країні чисельної німецької діаспори, характер її розселення, помітні успіхи німців в господарюванні – все це особливо занепокоїло царизм після 1871 р., моменту створення єдиної німецької держави, адже це автоматично робило більшість німців Росії громадянами Німецької імперії. Тому напередодні Першої світової війни в імперському дискурсі з'являється теза про «мирне завоювання» Росії німцями. Єдино можливим важелем впливу на німецьку діаспору царизм обрав шлях земельних обмежень, що супроводжувалося нагнітанням антинімецьких настроїв у залежності від того, наскільки добросусідськими були стосунки з Німеччиною. Мобілізація імперського націоналізму і розпалювання етнічної ксенофобії пояснюють виключно репресивний характер урядових заходів по відношенню до німців. Така політика була неможлива без використання пропагандистської машини в інтересах політичної влади, в угоду створення міфу про національне єднання шляхом «очищення» шкідливих елементів населення [3, с. 323].

Так, ще в довоєнний час у західноєвропейських країнах – передусім колоніальних імперіях – нестримно підвищився інтерес до «населення» як об'єкта державної політики, вираженням чого стала концепція «політики населення» [4, с. 83–102].

Услід за військовими аналітиками пішли ряд російських інтелектуалів. Вони подібним же чином пояснювали ментальний розрив, існуючий між царизмом і багатонаціональним населенням країни. Так, зокрема, П. Струве стверджував, що «якби населення Росії було одноплемінним, чисто російським, існування влади, що знаходиться у відкритому розриві з народом, навряд чи було б можливе». У російському варіанті йшлося про формування доктрини державного етноконфесійного націоналізму. Націоналістичні рухи у світі і переконання панславистів частини політичної еліти імперської Росії сприяли цьому [5, арк. 41].

Незважаючи на той факт, що балтійські німці і німецькі селяни у війні двох імперій проголосили вірність росіянинові паную і Росії, що неодноразово підтверджувалося на фронтах і в тилі, це ніскільки не зупинило вищу владу руками вій-

ськових приступити до широкої дискримінації (Каппер, 2005: 268).

Основним засобом реалізації державно-політичних заходів військового часу, спрямовані проти російських німців, були, в першу чергу, масові депортації [6, с. 14–30].

Негативне відношення радянського керівництва до німецького населення в довоєнний період пояснюється змінами пріоритетів у національній політиці більшовицької партії, що пройшли шлях від партійно-класового підходу в післяреволюційний період до етнічної вибірковості в 1930–1940-ті рр. під час геноциду й депортацій цілих народів. Перші роки радянської влади пройшли для радянських німців під знаком відносно демократичного порозуміння, існування в межах національно-територіальних районів, активної участі німців у суспільній діяльності, культурно-просвітницькій діяльності партії серед нацменшин. Але це було тимчасовим явищем. Як і до початку війни в 1914 р., влада віднайшла спосіб впливу на німецьку меншість – через реформу адміністративного устрою (німецьке районування) і пов'язаний із нею перерозподіл земель. (Безперечно, на думку спадає аналогія з реформами колоністського устрою й обмеженням купівлі та оренди німцями земель на Поділлі, Волині, Київщині наприкінці XIX ст.) Згодом запровадження колективізації в заможних німецьких селах, особливо в Україні, кардинально змінило лояльне ставлення влади до них. Відтоді в німцях радянська влада почала вбачати класових ворогів. Так, зокрема, повільні темпи колективізації керівники КП(б)У пояснювали контрреволюційною діяльністю німецьких куркулів.

Епоха «великого перелому» 1929–1933 рр. болісно відобразилась на житті німецького етносу, завдавши важкого удару по його матеріальним і духовним цінностям. Це стало можливим унаслідок ряду дій радянського керівництва – спровокованого голоду, впровадження колективізації, антирелігійної боротьби. Крім того, перші масові виселення німців проводились у межах розкуркулення і під гаслами класової боротьби з колишніми поміщиками. Зокрема, ЦК КП(б)У особливо турбували прикордонні райони, місця компактного проживання німців. Прикордоння – за аналогією етнічних депортацій часів Першої світової війни – вбачалося потенційно неблагонадійним регіоном. Саме тут класові звинувачення (кулацький елемент) поєднувалися з політичними, зрадницькими тощо (фашистські агенти). Проте репресії ще не мали такого систематичного характеру, як за часів Другої світової війни.

Трагічну сторінку в історії німців України вписав 1937 р. Репресії органів державної безпеки щодо німців України, де проживала на той час третина всіх радянських німців, досягли небачених розмірів. Німці не були єдиним репресованим народом часів «великої чистки». Тому можна поставити під сумнів виключно етнічний характер такої політики, адже жертвами репресій, окрім німців, були українці, росіяни, поляки та представники ін. народів; офіційно цей бік репресій владою не пропагувався. До 1939 р. ці акції мали переважно соціальний (класовий) характер і проводилися в контексті побудови радянської тоталітарної системи.

Оцінка довоєнної політики. Оцінюючи витоки довоєнної політики царизму і радянського керівництва щодо німецької меншини, не можна не побачити спільності її інтересів та ідеологічних обґрунтувань. Вирішення «німецького питання» в Російській імперії та утиски й репресії німців радянською владою склали підвалини депортацій в роки воєнного лихоліття. Даний процес відрізнявся збігом зацікавленості як царської, так і радянської влади в позбавленні етнічних німців свого національного обличчя шляхом всіляких обмежень віри, статусу, майнових прав. Проте лише радянські органи безпеки в мирний час вдалися до обмежень прав на життя, прямого фізичного знищення тощо.

Суто воєнна політика. Найбільш характерною складовою частиною антинімецької кампанії воєнних часів була депортація німецького населення країни з регіонів його компактного проживання. Політика царизму і радянського керівництва в цьому питанні переслідувала схожі цілі, проте відрізнялась характером проведених заходів, її кількісними показниками. Царський уряд, на відміну від радянського, так офіційно і не визнав факту, що примусове виселення та інтернування німецького цивільного населення, по суті, було воєнною депортацією. Ці акції пояснювалися тактикою «випаленої землі» і проводилися в межах евакуації населення з театру бойових дій. Масові депортації етнічних німців співпали з Великим відходом царської армії 1915 р. й інколи пояснювалися достатньо гуманними цілями – унеможливити: а) попадання етнічних німців в лави армій противника; б) використання цивільного населення як резерву ворога. Важливою відмінністю воєнної політики 1914–1917 рр. від 1941–1945 рр. є відсутність якої-небудь системності виселення. Депортація німецького населення часів Війни 1941–1945 рр. мала суцільно етнічний характер і була проведена

в якості превентивної міри. Принципово відрізнялась від політики Першої світової війни масовістю виселень з внутрішніх районів. Але так само велику небезпеку радянське керівництво вбачало в німецьких мешканцях прикордоння.

Репресії радянської влади були наслідком окупації, яка насправді відкрила нову сторінку в долі радянських німців. Зокрема, в зоні «рейхскомісаріату Україна» мешкало 163 тис. етнічних німців. Згідно з розпорядженням А. Гітлера від 16.07.1941. Крим із материковою частиною мав би стати складовою частиною Німецького рейху, базою германізації тощо. Міністерство Розенберга у квітні 1942 р. розробило «Директиви відношення з етнічними німцями», згідно з якими заборонялось на час війни переселення фольскдойче з компактних місць проживання до Німеччини; встановлювались правила переселенської політики в межах України; призупинялась реприватизація землі; німці, які займали керівні посади в радянській системі, підлягали «вилученню».

Керівництву «рейхскомісаріату Україна» вказівкою Гітлера від 5.09.1942 р. передбачалось зробити реєстр етнічних німців. Ця акція проходила під лозунгом «Не допустити втрати жодної краплини німецької крові». Рейхскомісар Е. Кох вважав, що радянські німці не відповідають уявленню про людей, приналежних до «нації переможців». Тому вони підлягли, перш за все, перевихованню (була розроблена ціла освітня програма, створена відповідна мережа закладів). Протягом 1942 р. впроваджувався в життя Генеральний план «Ост», що припускав поселення в Україні 25 млн. німців та етнічно споріднених до них народів. Згідно із цим передбачалось створення компактних місць проживання німців у районі міст Рівне, Житомир, Вінниця (45 тис.), Миколаєва (20 тис.), переселення німців з околиць Кривого Рогу в околицю Запоріжжя та Дніпропетровська і т.і. У перспективі планувалось поселення фольскдойче поблизу транспортних магістралей: Краків – Львів – Житомир – Київ, Ленінград – Могилів – Київ, Житомир – Вінниця – Одеса зі створенням на перехресті доріг німецьких містечок з населенням в 15-20 тис. мешканців в кожному.

У серпні 1942 р. Г. Гітлер домігся підпорядкування в компетенцію СС реалізації всіляких заходів щодо фольскдойче. В окупаційний період в німецьких населених пунктах була введена система місцевого управління. Проголошувалось, що німецькі поселення знаходяться під захистом вермахту. Для їх охорони були сформовані із числа місцевих німців загони самооборони. Так,

зокрема, станом на весну 1942 р. було мобілізовано приблизно 20 тис. чол. Окрім цього, вермахт намагався створити суто військових частин з етнічних німців. Проте масового призову етнічних німців на військову службу на окупованій території України до кінця 1944 р. не було. Злочинні карально-репресивні заходи нацистів етнічні німці не підтримали. Військовополонених німців із місць окупації звільняли і направляли на місце проживання для господарських робіт.

Радянське керівництво, з одного боку, врахувало кроки окупаційної влади, навіть у чомусь намагалось їх попередити; з іншого – Росія вже мала традицію германофобії ще із часів війни з кайзерівською Німеччиною. З перших же днів війни радянська влада стала на шлях репресій. 26 серпня 1941 р. було прийнято постанову уряду та партії про депортацію німців із центральних регіонів. В указі від 28 серпня 1941 р. мова йшла про те, що «згідно з достовірними даними, отриманими військовим керівництвом, з-поміж німецького населення... є тисячі та десятки тисяч диверсантів і шпигунів, які згідно із сигналом, даним із Німеччини, повинні провести вибухи...»

31 серпня 1941 р. постанова Політбюро ЦК ВКП (б) «Про німців, що мешкають на території Української РСР» повідомляла:

1. У Дніпропетровській, Ворошиловоградській, Запорізькій, Київській, Полтавській, Сталінській, Сумській, Харківській, Чернігівській областях Української РСР весь антирадянський елемент з-поміж німецького населення арештувати.

2. У зазначених областях всіх чоловіків-німців у віці від 16 до 60 років мобілізувати і направити в будівельні батальйони.

Згідно з Постановою Державного Комітету Оборони за № 702сс від 25 вересня по 2 жовтня було депортовано 63 тис. німців з Запорізької обл., з 25 вересня по 10 жовтня – 46 тис. чол. з Сталінської і Ворошиловоградської обл. Зокрема, станом на 1 жовтня 1941 р. з Запорізької, Сталінської, Ворошиловоградської, Одеської та Дніпропетровської обл. адміністративному виселенню підлягало 111778 німців.

Ціла низка дискримінаційних дій радянського керівництва щодо фольскдойче потребувала ідеологічного обґрунтування. Тому з початком війни було створено «історіографічне кліше», шаблон, за яким етнічні німці мали б розглядатися виключно як ворожі агенти. Провідну роль у цьому відіграли керівники Держархіву СРСР: майор держбезпеки І. Нікітінський та П. Софінов. Тому неабияку користь у вивченні воєнної політики щодо етніч-

них німців може надати своєрідний «пропагандистський спадок» радянських спецслужб – колекція документів «Німецьке шпигунство в царській Росії», що зберігається в архівних установах (під редагуванням І. Нікітінського й П. Софінова з грифом «для внутрішнього користування») вийшла в 1942 р. в якості документального посібника для політпрацівників Червоної Армії).

Цілком зрозуміло, що в тяжкі роки війни протидія німецькій розвідці набула важливого значення. Але на сторінках «Німецького шпигунства...» ця проблема знайшла спотворене вирішення. Так, зокрема, джерелом масового вербування кадрів германської розвідки було проголошено «німців, які мешкали в Росії». Зайве і казати про бездоказовість колективних звинувачень фольксдойче в колабораціонізмові. Проте зі шпальт подібної спецлітератури сходила думка, що нібито всі німецькі колоністи – шпигуни й інформатори німецької розвідки («Königlicher Informater»), що країна через систему торговельно-промислових підприємств пронизана шпигунською системою німців і т.і.

Для обох воєн типовою була легалізація політики етнічного гноблення – звинувачення німців у шпигунстві й потенційних диверсіях, саботажі, колабораціонізмі тощо. Як один із засобів пропаганди такої політики радянська влада використовувала фальсифікацію історії, звернення до історично-популярних розвідок, історичних аналогій російсько-німецьких конфліктів. Зі шпальт подібної спецлітератури сходила думка, що нібито всі німецькі колоністи – шпигуни й інформатори німецької розвідки, що країна через систему торгово-промислових підприємств пронизана шпигунською системою німців і т. ін.

Тотальний страх політичного керівництва царської Росії – СРСР перед п'ятою колоною зіграв вирішальну роль у долі німецької меншини. Так, зокрема, для порівняння двох текстів процитуємо роботу К.К. Звонарьова «Агентурна розвідка»: «Якщо не всі колоністи, то частина їх так чи інше була інформаторами германської розвідки, цілою армією агентів, правильно зорганізованих, які займали в Росії місця управляючих, лісничих...вчителів, прикажчиків, самостійних промисловців, торговців і навіть ремісників і робітників» [7, арк. 260].

Спільною рисою двох воєн було використання примусової праці етнічних німців. Проте у Великій Вітчизняній війні це явище набуло значно жакливішого характеру (Труд – армія). Аналогічна доля спіткала німців-військослужбовців у лавах царської та радянської армії. Із районів безпосередніх бойових дій їх переводили в тиллові

частини чи взагалі не допускали до служби і не мобілізували. Принципово важлива відмінність полягає у визначенні статусу німецького населення після війни, що безпосередньо залежало від її підсумків для країни. Так, ще на довгі роки спецпоселення німців в якості вигнанців радянського режиму було унормованою мірою, складовою частиною репресивної політики партійного керівництва. Це питання вперше було піднято лише в 1950-ті рр. на дипломатичних переговорах Радянського Союзу та ФРН.

Гіпотеза. Відношення суспільства до іноетнічного населення під час катастроф національного масштабу виступає барометром наявності чи, навпаки, відсутності соціальної гармонії у країні. На жаль, сумний досвід двох світових війн виявляє спільну карально-репресивну політику держави щодо етнічних німців. Такий збіг не є випадковим. Пошук адекватних пояснень має становити одне з провідних завдань дискурсу націоналізму з «німецького питання». Зокрема, широкі дослідницькі перспективи в царині історичної етнополітики відкриває концепція «політики населення» (нім. – Bevölkerungspolitik), тобто політично «мотивовані» репресії щодо категорій народу своєї країни за етнонаціональною, етноконфесійною та етнотериторіальною ознакою.

Теорія «політики населення» була реалізована в умовах, коли проблемне положення етнічних німців зусиллями націоналістично орієнтованої еліти Росії склало єдину дилему з питаннями ведення війни. Держави і раніше до 1914 р. впливали на своїх підданих. Але рубіж 19-20 ст. відзначений зростанням свідомого інтересу до «населення» як об'єкта державної політики.

Початок державним методам тотальної війни і масового знищення людей поклав ще колоніалізм. У Росії ж формуванню погляду на населення як «область для державного втручання» багато в чому сприяла військова статистика, що розроблялася в середині 19 ст. чиновниками-реформаторами за зразком аналогічних досліджень, що проводилися в Європі. Військова статистика перетворила колись аморфне слово народ у строго обумовлене поняття населення. Також її зусиллями почали офіційно фіксувати народність підданих імперії. До кінця 19 ст. військові статистики починають усі частіше висловлювати занепокоєння з приводу поліетнічності Російської імперії. У Росії так само, як і в Західній Європі, введення більш широкої соціальної класифікації людей підштовхнуло державну владу до розробки заходів впливу на них.

До Першої світової війни технологія масового впливу на населення застосовувалася в основному в районах колонізації й у пограниччі (зона осілості). Під час Першої світової війни відпрацьовані в цих регіонах прийоми будуть перенесені практично на весь простір країни. Антинімецька кампанія часів Першої світової війни усіма своїми аспектами (обмежувальна практика, ідеологія германофобії, адміністративно-поліцейський нагляд, військові репресії, ліквідаційна політика) відповідала прояві «політики населення».

«Політика населення» в Росії, що формувалася в довоєнний час, слугувала найважливішою передумовою реалізації заходів воєнного часу (особливо масових депортацій), спрямованих проти цілих прошарків власного населення. Тотальна війна була тісно зв'язана з удосконаленням політики керування людськими масами, де етнічний фактор превалював над традицією конфесійної і національної терпимості. Тому військову політику царизму щодо етнічних німців не можна розглядати просто як військову необхідність або прояв глибоко укоріненої ксенофобії. Останні ж, звичайно, були лише методами впливу на «іноземницьке» населення і розпалену громадську думку. Це була спроба застосування на практиці теорії «політики населення», розробленої раніше.

Ситуацію у відношенні царського керівництва до російських німців якоюсь мірою прояснив виступ у Державній Думі міністра внутрішніх справ Н.Б. Щербатова, що відбувся влітку 1915 р. Він проголосив тезу про необхідність асиміляції іноземців «без розходження мови», в тому числі

і німців, пославшись при цьому на закордонний досвід функціонування поліетнічних суспільств. Це були положення програми «політики населення», частково обнародовані в період мілітаризації.

Антигуманні методи «політики населення» відзеркалювали амбіції самодержавства, що відповідало російській імперській ідеї: турботі монарха про військову і просторову велич Росії. В роки Першої світової війни це виражалося у формулюванні військових цілей Росії, зв'язаних або з територіальними придбаннями, або ж з побоюванням втратити західні території, аби, як свідчить документ, «не допустити до такого приниження».

Страх царату перед сецесійними вимогами ще більше загострював «німецьке» питання. І тому так важливо було для царського керівництва представити «німецький» питання в якості етнонаціонального конфлікту, свідомо ігноруючи його реальну соціально-економічну складову частину і стратегічний підтекст.

«Historia est magistra vitae» – казали древні. Всебічне вивчення етнічних конфліктів має на меті попередити щось подібне в майбутньому.

Висновки. Отже, порівняльний аналіз воєнної політики Російської імперії та СРСР дає змогу стверджувати, що в надзвичайних умовах (війна, окупація, політика тотальної уніфікації некорінних народів) правляча влада тяжіє до практики використання етнічного образу ворога. Тому цілком логічне риторичне запитання: хто вони, німецькі колоністи, німецькі біженці, німецькі спецпоселенці й українські фольксдойче, як не «свої» зручні вороги?

Список літератури:

1. Оболенская С.В. «Немецкий вопрос» и представления в России о немцах в годы Первой мировой войны. Россия и Германия. 2001. Вып. 2. С. 175–197.
2. Хаген фон М. Великая война и искусственное усиление этнического самосознания в Российской империи. Россия и Первая мировая война: материалы междунар. науч. colloквиума. (Санкт-Петербург, 1-5 июня 1998 г.). СПб, 1999. С. 385–405.
3. Мякотин В.А. наброски современности. Борьба с «германизмом» и национальный вопрос. Русское богатство. 1914 г. № 9. С. 323–324.
4. Холквист П. Российская катастрофа (1914–1921) в европейском контексте: тотальная мобилизация и «политика населения». Россия и Первая мировая война: мат. междунар. науч. colloквиума (Санкт-Петербург, 1-5 июня 1998 г.). СПб, 1999. С. 83–102.
5. Струве П. Б. PATRIOTICA. Санкт-Петербург, 2000. 41 с.
6. Бобылева С.И., Кадол А.Н. Антинемецкие кампании в России и судьбы немецкого населения в начальный период Первой мировой войны. Вопросы германской истории. 2005. С. 14–30.
7. Звонарёв К.К. Агентурная разведка: Русская агентурная разведка всех видов до и во время войны 1914–1918 гг. Германская агентурная разведка до и во время войны 1914–1918 гг. Київ, 2005. 402 с.

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ АНТИНЕМЕЦКОЙ КАМПАНИИ ВРЕМЕН РУССКОЙ ИМПЕРИИ И СОВЕТСКОГО РУКОВОДСТВА

В данной разработке предлагается осуществить сравнительный анализ военной политики руководства Русской империи и Советского Союза по отношению к этническим немцам. Методология исследования опирается на принципы историзма, научности, авторской объективности, а также на использование общенаучных и специально-исторических методов. Научная новизна заключается в сравнении проблем национализма, идеологии, военной, национальной и социально-экономической политики, связанных с «немецким вопросом» во времена Русской империи (1914–1917 гг.) и Советского Союза. Сравнительный анализ военной политики Русской империи и СССР дает возможность утверждать, что в чрезвычайных условиях (война, оккупация, политика тотальной унификации некоторых народов) правящая власть тяготеет к практике использования этнического образа врага.

Национальный вопрос в качестве отношения общества к иноэтническому населению во время катастроф национального масштаба выступает в качестве барометра наличия или, наоборот, отсутствия социальной гармонии в стране.

Ключевые слова: *антинемецкая кампания, политические гонения, концепция, политика, сравнительный анализ.*

HISTORICAL PARALLELS OF ANTIGERMAN CAMPAIGN OF TIMES OF RUSSIAN EMPIRE AND SOVIET GUIDANCE

In this development it is suggested to carry out the comparative analysis of military politics of guidance of the Russian empire and Soviet Union to ethnic Germans. Research methodology leans against principles of historical method, scientific character, authorial objectivity, and also on the use scientific and specially – historical methods. A scientific novelty consists in comparison of problems of nationalism, ideology, military, national and socio-economic politics, related to the “German question” in the days of the Russian empire (1914–1917) and Soviet Union. The comparative analysis of military politics of the Russian empire and USSR gives an opportunity to assert that in emergency terms (war, occupation, politics of total unitization of unnative people) ruling power gravitates to practice of the use of ethnic character of enemy. A national question as attitude of society toward a иноэтническому population during the catastrophes of national scale comes forward as a barometer of presence or, vice versa, to absence of social harmony in a country.

Key words: *antigerman campaign, political persecutions, conception, politics, comparative analysis.*